

POJMOVĚ POLE KRÁSY V MODERNÍ FRANCOUZŠTINĚ

Slovní bohatství kteréhokoliv jazyka je strukturním celkem, v němž má každé slovo své místo podle svých významů, jakož i podle vztahů k jiným slovům.

Současný stav lexikologického bádání nedává dosud předpoklady pro dokonalé poznání systému v lexiku. Dosavadní pokusy, i když jsou cenné, povedou stěží k definitivnímu řešení. Bude třeba ještě četných průpravných monografických studií. Za zvláště důležitý považujeme průzkum lingvistických polí. Dosud se jím zabývali zvláště de Saussure, Bally, Bellin, Milleron, Sperber, Ipsen, Porzig, Trier, Weisgerber, Matoré a Guiraud. Jejich představy o lingvistických polích jsou velmi rozdílné, což je pochopitelné. protože vztahy mezi slovy jsou nejen neobyčejně četné, ale i značně různorodé a namnoze velmi komplikované.

Badatelé se dnes většinou shodují v tom, že termínem lingvistické pole označují skupinu slov navzájem spolu spojených různými vztahy. Pro ujasnění celé problematiky je nutno si uvědomit, že se v slově realizuje jednota tvaru a významu, tj. jistého zvukového útvaru a jím označovaného myšlenkového obsahu zprostředkujícího mimojazykovou skutečnost. Z toho vyplývá, že slova spolu mohou souviset na základě určité podobnosti formy nebo určité příbuznosti významové. Dále je důležité si uvědomit, že význam slova je nutno chápat komplexně. Definujeme jej jakožto realizaci souhrnu významové dominanty a všech nociónálních, afektivních, expresivních, gramatických a stylistických vedlejších komponentů.

Logickým důsledkem toho je, že musíme počítat s několika druhy lingvistických polí. Podle našeho názoru by bylo účelné rozeznávat dva hlavní typy, a to slovní, jejichž jádrem je slovo, a pojmové, v nichž jsou slova navzájem spojena tím, že všechna ve svém sémantickém obsahu implikují ve větší nebo menší míře jeden určitý pojem (pole elementární) nebo některý ze skupiny úzce příbuzných pojmů (pole komplexní).

Slovní pole lze dělit na morfologická, syntagmatická (syntaktická) a asociativní.

V morfologických polích se jednotlivá slova pojí k ústřednímu (jež tvoří jádro pole) na základě tvarové příbuznosti nebo alespoň podobnosti. Patří tedy k němu homografa, homofona, paronyma, slova odvozená z téhož kořene, dále slova tvořená buď týmiž předponami nebo týmiž příponami, popřípadě mající tvarově shodné zakončení atd.

V syntagmatických polích spočívá sounáležitost jednotlivých členů v potenciální kontextové souvislosti.

V asociativních polích jsou slova spojena s centrálním členem asociací, a to na základě podobnosti tvarové nebo významové, popřípadě obojí současně. Při studiu těchto

polí narážíme nejen na problémy, jež je třeba řešit při průzkumu obou uvedených druhů slovních polí, ale i na problematiku vlastní speciálně polím pojmovým.

Centrem elementárních pojmových polí je pojem společný všem slovům, která je tvoří. Průzkum těchto polí umožní lepší poznání vzájemných vztahů mezi slovy a jejich vzájemného působení, pomůže zjistit, která z nich souvisí spolu zvláště těsně, takže se spojují v samostatné skupiny uvnitř širšího rámce pojmového pole, objasní příčiny migrace jak uvnitř těchto skupin, tak v hranicích pole i mezi jednotlivými polí významově příbuznými nebo naopak antonymickými, pomůže odkrýt úlohu polysémie v strukturaci slovníku atd. Tím povede i k hlubšímu poznání struktury lexika, a tedy též k zdokonalení a zvědečtění ideologických, výkladových a překladových slovníků.

V komplexních pojmových polích je pojítkem významově společenství založené na více méně úzké příbuznosti několika představ. Jsou proto zpravidla mnohem rozsáhlejší a ovšem i méně homogenní než pole elementární.

Zkoumání pojmového pole může být synchronické nebo diachronické. Cílem synchronického zkoumání může být např. zjištění struktury určitého pole v současném jazyce. Přitom je třeba věnovat zvláštní pozornost tomu, jak se slova významově spřízněná navzájem ovlivňují, významově omezují, čímž se buď sémanticky zpřesňují nebo si navzájem konkurují, popřípadě jedno druhé dokonce vytlačuje z obecného usu. Při diachronickém postupu je důležité zvláště zjištění, jak působí na ostatní slova téhož pole zánik jednoho z nich nebo změna jeho významu, jaký vliv má vytvoření nového slova odvozením nebo proniknutím dalšího slova z některého sousedního pojmového pole, popřípadě z téhož pole některého cizího jazyka.

Kromě toho dává průzkum pojmových polí možnost srovnání různých starších fází daného pole mezi sebou i srovnání jich se stavem současným.

Taková pozorování mohou být významná nejen pro poznání vývoje jazyka samého, ale i pro poznání jeho závislosti na vnějších faktorech, ať již jde o materiální rozvoj národa nebo o jeho vývoj intelektuální, citový a estetický, o změny politické, sociální nebo ideologické. Vliv těchto mimolingvistických skutečností na strukturaci a vývoj slovní zásoby je dosud málo znám. Aby bylo možno dojít k závěrům dokazujícím přesvědčivě uvedené souvislosti, je ovšem třeba volit k průzkumu vhodná pole.

Konečně je možné srovnávat analogická pojmová pole v různých jazycích, což nám (zase za předpokladu vhodného výběru) může přinést významné poznatky o psychologii příslušných národů, o jejich kulturní vyspělosti i hmotné úrovni. Posléze by bylo možné sledovat i paralelní vývoj zvoleného pojmového pole ve dvou i více jazycích.

Jádro pojmového pole krásy v moderní francouzštině tvoří slova *beau*, *beauté*, *joli*, *joliment*, *jolie*, *jolie*, *bellement*, *bellot*, *joüet*, (*s'*)*embellir* a (*s'*)*enjoliver*. Slova *beau* a *beauté* označují krásu dokonale, kdežto *bellot*, *joli*, *joüet*, *joliment* a *jolie* jen krásu průměrnou. Slovesa (*s'*) *embellir* a (*s'*) *enjoliver* a slova od nich odvozená přesahují již hranice jádra a pojí se k slovům vyjadřujícím zdobení, která ovšem patří ještě do pojmového pole krásy. *Bellement* je jen výjimečně doloženo s významem „krásně“; zpravidla má významy jiné, jimiž se zařadilo do jiných pojmových polí.

Blízko centra pojmového pole krásy ve francouzštině jsou slova *vénusté*, *grâce*, *gracieux*, *gracieusement*, *charme*, *attrait*, *apparat*, *somptuosité*, *somptueux*, *somptueusement*, *splendeur*, *splendide*, *splendiblement*, *magnifique*, *magnifiquement*. K těmto výrazům se však připínají zase těsně jiné a tvoří s nimi více méně uzavřené skupiny slov, významově úzce souvisejících.

Někdy je vzájemná konexita dána tím, že původně (popřípadě dodnes ve svém původním významu) patří několik slov společně do jiného myšlenkového okruhu, např. nadpřirozena (*charme*, *féérique*, *merveille* ...; *divin*, *céleste* ...), lesku a záře (*splendeur*,

éclat ...), velikosti, bohatství a moci (*grandiose, magnifique a somptueux* ...), hrdosti a urozenosti (*superbe, noble* ...), přípravy (*apparat* ...), dokončenosti a dokonalosti (*parfait* ...) Většina slov z těchto myšlenkových sfér, užije-li se jich k označení krásy, vyjadřuje krásu vyššího stupně.

Z jiných seskupení v rámci pojmového pole krásy je patrné, že se u jejich členů již neprojevuje vliv myšlenkových okruhů, k nimž původně náležely. Úzké významové sepětí je u nich dáno specializací jejich současného užívání, např. některé výrazy označují speciálně krásu oděvů a osob krásně oděných (*élégant, chic, urf* ...), krásu postavy (*svelte, découpé, moulé* ...), obličejce (*minois* ...) apod.

U dalších skupin je pojtkem slov k nim náležejících to, že jim je společná určitá představa, která podle pojmu krásy tvoří závažnou součást jejich významu, např. s představou krásy bývá často spojen pocit příjemnosti (*délicat, gentil, mignon* ...).

Struktura pojmového pole krásy je tedy velmi složitá. Je to způsobeno, jak jsme již viděli, mimo jiné také tím, že sem přecházela slova z různých jiných myšlenkových oblastí, což bylo umožněno zvláště afektivně hyperbolickým nebo metaforickým užíváním různých slov náležejících k pojmovým polím, která mají s pojmovým polem krásy některé styčné body.

Průzkumem pojmového pole krásy v moderní francouzštině lze dospět k těmto závěrům (pro stručnost jsou uvedeny zjednodušeně a některé méně významné jsou zcela vynechány):

1. Jádro pole tvoří malá skupinka slov, která pro svou nepočtenost nepostačuje jazyku literárnímu (jenž chce vystihnout různé druhy a stupně krásy), ani vyjadřování afektivnímu (protože slova tvořící tuto skupinu jsou prosta jakéhokoliv výraznějšího citového zbarvení). Proto se k vyjádření krásy přejímají slova z příbuzných myšlenkových sfér.

2. Tím se vytváří pojmové pole krásy, v němž zpravidla dochází k většímu nebo menšímu významovému přehodnocení slov, která sem přešla. Vedlejší významový komponent se totiž stává sémantickou dominantou a naopak.

3. Vlivem afektivity si vysvětlíme, jak velkou atraktivní sílu pole krásy, tak i jeho značnou sílu expansivní.

4. Velké množství výrazů, jež bylo vtaženo do pojmového okruhu krásy, umožňuje jemné rozlišení jak různých druhů, tak i různých stupňů krásy, a tím i vyjadřování jak gradace pojmu krásy, tak i určité protikladnosti jeho jednotlivých aspektů.

5. Slovo, které vstoupí do určitého pojmového pole, stává se součástí jeho struktury, a tím buď omezuje význam některého nebo některých jeho členů nebo je jimi samo významově specializováno, popřípadě s nimi konkuruje a snižuje jejich frekvenci.

6. Významovými modifikacemi z toho vyplývajících někdy dochází k významovému rozchodu členů téže etymologické rodiny slov, např. *bellement* se významově vzdálilo od *beau*.

7. Vedle významové divergence můžeme pozorovat také významovou konvergenci, vedoucí někdy až k synonymitě (*charmes, attraits, appas*).

8. Následkem toho je, že současná struktura pojmového pole neodpovídá etymologické příbuznosti ani původní příslušnosti slov k jiným pojmovým polím. Ostatně polysémie mnohých členů pojmového pole krásy působí nestálost jejich místa, respektive současnou příslušnost ke dvěma i více různým úsekům pole.

9. Specializace může být nejen významová, nýbrž může spočívat i v tom, že se některé výrazy týkají jen postavy, jiné jen tváře, další pouze oděvu atd.

10. O kráse lze mluvit jakožto o vlastnosti nějaké osoby nebo věci; v tom případě se vyjadřuje adjektivy (*ce château est beau*). Stane-li se však představa krásy dominantní, užijeme substantiv (*la beauté de ce château*). Pojem krásy mohou implikovat i děje, a to

buď přímo (je-li zkrášlení cílem) nebo nepřímo (konstatuje-li se, že se něco dělá krásně). V prvním případě uijeme sloves (*embellir* ...), v druhém adverbii (*joliment* ...).

11. Hranice pojmového pole krásy jsou velmi vágní, protože se pojem krásy týká nejen oblasti smyslové, ale i intelektuální, morální, sociální atd. Přejít od jednoho významu k druhému závisí často na kontextu, na situaci, na mluvčím a jeho vzdělání i momentální náladě atd. To ovšem zvyšuje složitost celé obsáhlé problematiky.

12. Zesílení představy krásy lze dosáhnout také hromaděním nebo spíše účelným kombinováním různých výrazů pro krásu.

13. Vlivem určitých psychologických faktorů se výrazy pro krásu mohou stát pejorativními. Tím ovšem přestávají být členy pojmového pole krásy buď vůbec nebo jen příležitostně, tj. v určitých kontextech.

14. Ve struktuře pojmového pole krásy v různých jazycích jsou značné shody, které si lze vysvětlit shodou způsobu myšlení a nazírání různých, zvláště kulturně si blízkých národů.